

Кравець М.С.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Розвиток культури в інформаційному вимірі

Підручник

**культурологія: теорія, погляд у форматі
інформаційного освоєння світу**

**трансформація культури, як процес
накопичення інформації**

**культурологія: сучасні загрози і виклики
інформаційного суспільства**

Новий Світ-2000

Львів

2020

УДК 316. 776

ББК 71.063.14

К 78

*Підручник розглянуто та рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради НЛТУ України
(протокол № 11 від 27 грудня 2018 року)*

Рецензенти:

*доктор історичних наук, професор, академік НАН України **С.П. Павлюк**
доктор філософських наук, професор **Е.П. Семенюк**
доктор юридичних наук, доцент **В.М. Косович***

Кравець М.С.

К 78 Культурологія: розвиток культури в інформаційному вимірі: підручник для студентів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації, природничих та технічних спеціальностей. Дисципліна за вибором. – Львів: Новий Світ-2000, 2019. – 260 с.

ISBN 978-617-7519-49-1

У підручнику систематизовані і викладені основні теоретичні засади науки про культуру у контексті її інформативного розвитку. Панорамне висвітлення проблем культурології базується на нормативних документах Міносвіти і науки України, розділах з дисциплін «Культурологія» та «Українська і зарубіжна культура», що вивчаються у вишах України. У запропонованому підручнику застосований диференційований поділ матеріалу за рівнем базисних знань студентської аудиторії. Враховано прагнення студентської молоді до самостійного пошуку відповідей на складні питання розвитку культури інформаційного суспільства у XXI ст.

У відповідності з вимогами сучасних освітніх стандартів, становленням України повноправним учасником єдиного європейського освітнього простору у підручнику подана авторська концепція бачення сучасного змісту дисципліни, як необхідної складової загальної гуманітарної і технічної підготовки випускника вищої школи постіндустріального суспільства.

Підручник орієнтований на студентів, аспірантів, науковців яким не байдужа доля людської цивілізації, які здатні мислити прогностично, передбачати долю своєї країни, людства, себе і сім'ї. Працювати заради їх блага і майбутнього.

УДК 316. 776
ББК 71.063.14

ISBN 978-617-7519-49-1

© Кравець М.С., 2019
© Новий Світ-2000, ФОП Піча С.В, 2020

ЗМІСТ

Переднє слово.....	6
Від рецензента	8

РОЗДІЛ I.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ, ПОГЛЯД У ФОРМАТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОСВОЄННЯ СВІТУ

Тема 1. КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО ПРИРОДНЕ І КУЛЬТУРНЕ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВИМІРІ СВОГО РОЗВИТКУ. ДИСЦИПЛІНА У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПОШУКІВ	11
1.1. Вступ. Теоретичні складові дослідження: предмет та метод дисципліни, основні поняття, місце у системі сучасних наук.....	13
1.2. Соціальне та індивідуальне усвідомлення культури, як процес оволодіння новою інформацією.....	31
1.3. Культурологічні концепції (школи) як система сучасних наукових узагальнень класичного та інформаційного вимірів культури	40
Тема 2. КУЛЬТУРОЛОГІЯ У ФОРМАТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСАД СВОГО РОЗВИТКУ: ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДІВ У ПРИРОДНОМУ І КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	47
2.1. Інформаційне суспільство: особливості становлення феномену.	48
2.2. Самореалізація людини у інформаційному полі культури	59
Тема 3. ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ УСВІДОМЛЕННЯ КУЛЬТУРИ, ЯК ПРОЦЕС НАКОПИЧЕННЯ НОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРИРОДУ І СОЦІУМ.....	62
3.1. Інформаційний формат етапізації культурно-історичного розвитку як наукова проблема	63
3.2. Генеза інформаційного осмислення культури	65
3.3. Первісне суспільство: становлення і розвиток, як розгортання у часі і просторі набутої інформації про природу і людину.....	66
3.4. Інформаційне осмислення буття і природи в епоху давніх (ранньо-класових) цивілізацій	78
3.5. Формування культури Середніх віків: місце набутої інформації в історичному процесі нового етапу розуміння і освоєння світу.....	99
Тема 4. УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ...	104
4.1. Інформаційні засади формування узагальненого погляду на європейську особистість.....	105
4.2. Культура Київської Русі. Українська державність в інформаційному полі середньовічної Європи	107
4.3. Інформаційний імператив української культури: історично-культурні	

надбання, проблеми культурної ідентичності, особливості розвитку у XX - XXI столітті.....	113
---	-----

РОЗДІЛ II ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРИ ЯК ПРОЦЕС НАКОПИЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Тема 5. ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОРМАТУ КУЛЬТУРИ	132
5.1. Сучасна наука про трансформаційні процеси у культурі	133
5.2. Тенденції культурно-політичних трансформацій сучасності.....	140
Тема 6. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОРМАТ ЗАГРОЗ У ОСНОВНИХ СФЕРАХ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ.....	149
6.1. Сутнісні причини формування інформаційних загроз у розвитку світової спільноти і їх структуризація	150
6.2. Духовна сфера: криза між світосприйняттям, світорозумінням і світовідображенням	154
6.3. Виробнича сфера: криза між престижно бажаним, соціально потрібним і життєво необхідним	157

РОЗДІЛ III КУЛЬТУРОЛОГІЯ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ І ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Тема 7. ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ.....	164
7.1. Реалії буття та теоретичні засади аналізу і прогнозування культурного розвитку соціумів	165
7.2. Субкультура в інформаційному полі масової культури першої чверті XXI століття.....	180
7.3. Кризові явища в культурі як наслідок формування нового інформаційного світосприйняття	188
Тема 8. КУЛЬТУРА У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВИМІРІ XXI ст.....	194
8.1. Теоретичні засади проблеми: глобалізація як новий вимір інформаційного формату розвитку культури.....	195
8.2. Культурна і природна спадщина в глобалізаційно-інформаційному вимірі XXI століття	201
8.3. Духовність соціумів як базова чарунка життя у глобалізаційному вимірі культури.....	210

РОЗДІЛ ІV.
ЗАМІСТЬ P.S. МАТЕРІАЛ ДЛЯ РОЗДУМІВ

Тема 9. АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД: ФІЛОСОФІЯ РОЗУМІННЯ СВІТОБУДОВИ І ЇЇ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ	219
9.1. Філософія сприйняття світу в інформаційну епоху.....	219
9.2. Філософія первинного у світосприйнятті фізики інформаційного простору	226
Короткий термінологічний словник	235
Список використаної літератури (за темами)	251

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Культурологія як навчальна дисципліна на українських освітніх теренах з'явилася досить недавно. У 2003 році Міносвіти і науки України рекомендувало ввести цей курс замість курсу «Історія та теорія української і зарубіжної культури». Рішення було логічно виваженим у контексті його вивчення у технічних університетах в силу того, що курс розкриває причинно-наслідкові зв'язки культурного розвитку людства, а отже формує у майбутніх випускників здатність до аналізу і синтезу складних як соціальних, так і технічних явищ. Однак уже через декілька років було рекомендовано вивчати курс «Історії української культури», який забезпечував певні енциклопедичні знання і аж ніяк не розвивав сучасне інженерне мислення (системне сприйняття проблеми) у випускників технічних університетів. Сьогодні курс культурології відноситься до розряду вибіркових. Якщо зробити екскурс в історію становлення європейської університетської освіти від першого університету відкритого у 1200 році у Парижі, то виявимо, що для Європи університет - це квінтесенція науки і культури, у якій **всесторонньо розвинута людська особистість є базовою цінністю. Отже технічний університет не «конверс» для отримання «посвідчення» про вищу освіту**, а храм науки, у якому вчать ті, хто можуть і хочуть розвинути свої інтелектуальні здібності, отримати знання адекватні інтелектуальному потенціалу випускників технічних університетів Європи. Виходячи з такого алгоритму «Культурологія» мала би стати базовою дисципліною.

За останні два роки у полі вищої освіти України зроблено набагато більше, ніж за усі попередні роки її незалежності. Зрозуміло, що впровадження інноваційних системних рішень вимагає суттєвого економічного забезпечення. Однак, ще більш важливо, щоб український загал усвідомив, що не всі молоді люди здатні засвоїти університетські знання, щоб бути витребуваними на українському чи європейському ринку праці. Цей підручник підготовлений для тих, хто хоче уявити своє покликання на Землі, хто думає категоріями майбутнього своєї Батьківщини. Адже культура і природа виступають необхідною і достатньою умовою прогресивного (висхідного) розвитку людських спільнот. Тому **актуальність** вивчення феномену культури продиктована біологічними та соціальними особливостями співіснування індивідів, їх включенням у природне середовище, яке в свою чергу виступає елементною базою постійного перетворення світу на засадах розумності, доцільності, усвідомлення значимості досягнутого і сукупних впливів можливих подразників на досконало задуманий і оптимально організований матеріальний світ, рівновагу між природним і штучно створеним (культурою). Останнє обумовлене загальновизнаною ідеєю наскрізного екологічного виховання, яке на нових інформаційно глобалізаційних засадах забезпечуватиме **нове «синкретичне» мислення**.

Значимість культурологічного вивчення історичного розвитку культури обумовлена специфікою культурології як теоретичної його складової. Лише

всесвітній, неупереджений і політично не заангажований, а вивіреним і науково послідовним аналіз та синтез феномену культури дає розуміння особливостей розвитку культури протягом всієї історії людства, розкриває сутність пройдених історичних етапів, окреслює стратегію і тактику світової спільноти на сучасне і майбутнє людства.

Доцільність вивчення культурології в контексті проявів і тенденцій сучасного світового розвитку визначається особливостями світобачення різних людських спільнот в умовах нового постіндустріального (інформаційного) суспільства. Його вплив виявився практично непередбачуваним і теоретично не очікуваним. Інформаційний прогрес започаткував такі негативні явища, які заставили говорити світову спільноту про реальні загрози глобального характеру, загрози виживання людства.

Вивченням сучасних проблем культурології європейська наука розпочала у 80-х роках попереднього століття. Найбільш фундаментальною працею, що в підсумку синтезувала попередні наукові напрацювання, стала робота американського вченого Альберта Гора «Земля у рівновазі. Екологія і людський дух», що була видана українською мовою у 2001 році. Українські вчені під впливом ідей Римського клубу активно включилися в процеси дослідження проблем культури в загально теоретичному плані в останньому десятиріччі ХХ століття. В цей період з'являються монографії та дисертаційні дослідження присвячені культурології зародження і розвитку постіндустріального суспільства (праці С. Павлюка, Л. Губернського, В. Андрущенко, М. Михальченка, Є.М. Суліми, В. Воловика і інші). Перші українські посібники і підручники з дисципліни «Культурологія» не мали єдиного концептуального напрямку в змісті і структурі дисципліни. В багатьох випадках це був хронологічно-галузевий виклад культури з елементами культурологічного аналізу. Такий підхід був обґрунтованим, бо спирався на історично збережену пам'ять українського народу про розвиток та особливості окремих складових своєї культури. Культурологія, в період розбудови української державності, розглядала культуру як духовний, творчий потенціал, що забезпечував українське політико-культурне відродження через призму аналізу сутнісних (визначальних), внутрішніх духовних складових менталітету українців.

Структура підручника забезпечує засвоєння студентами базових теоретичних та історико-культурних знань, які розвиватимуть їх індивідуальні творчі здібності з подальшим спрямуванням на успішну виробничу діяльність; формування власної системи культурних орієнтирів та установок особистості, що базується на усвідомленні пріоритету загальнолюдських цінностей і розумінні значимості духовної складової у сучасному розвитку світової спільноти. В умовах полівимірного розвитку світової культури, буде **вироблятися гуманне ставлення до природи**. Поглиблене, самостійне опрацювання сучасних проблем культурології покликане навчити випускників вишів застосовувати методологію аналізу культурних явищ у повсякденній практиці; вибудовувати систему критеріїв оцінки щодо різних культурних

проявів та, на основі систематичного звернення до проблем національно-духовного відродження, визначати власне місце і роль в бутті народу України.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент буде **знати**: основи теорії культурології та етапи її розвитку в межах окремих формацій, методи аналізу та оцінки культурних явищ, її місце в формуванні сучасного інформаційного суспільства, системи цінностей, їх взаємозв'язки та взаємовпливи, хронологічні межі перехідних культурних епох, сучасні тенденції у культурному розвитку людства; а також **усвідомлювати роль культури у подоланні глобальної екологічної кризи**. Студент зможе **сформувати** навички аналізу соціокультурних складових розвитку соціуму і особистості, **буде здатним** застосувати набуті знання в майбутній фаховій діяльності, самостійно аналізувати і визначати доцільність власної участі у проявах громадянської активності, виробляти власну систему постійного самовдосконалення особистості, окреслювати тенденції розвитку трудових колективів, пропонувати шляхи вдосконалення їх діяльності у форматі нового інформаційного суспільства.

Від рецензента

У запропонованому підручнику подано оригінальне, авторське висвітлення проблем культурології. Автор, маючи фундаментальні знання з природничих та гуманітарних наук, п'ять колективних та одноосібних підручників і посібників з історії української культури та культурології, монографії та десятки наукових статей у наукових, фахових виданнях України та за кордоном з проблем сучасного інформаційного суспільства, особливостей розвитку сучасних соціумів запрошує до професійних роздумів над фундаментальними засадами культури з позицій формування сучасної наукової парадигми. Цінним є те, що головна увага приділена творцю культури – людині. При такому підході культура виступає сутнісною рисою людського буття, найважливішим елементом світового розвитку (у мікро і макро космосі) в межах сучасного його освоєння.

Читаючи підручник, зупиняєшся на думці, що окрема людина і людство в цілому не є випадковим явищем, як цьому нас вчили і ще продовжують вчити. Людина - необхідний елемент розвитку ще непізнаної нами космічної системи. Людство виконує якусь важливу функцію, допоки невідому сучасній науці, але необхідну для світового розвитку. Автор справедливо зазначає, що доти поки ми цю функцію виконуємо, ми матимемо право на життя. У цьому контексті актуальною є думка автора про системність і оптимальну узгодженість природного і розумно-людського. Порушення цієї рівноваги з часом приведе не стільки до екологічної катастрофи, скільки до формування такого ноосферного інформаційного потенціалу, який за невідомих нам фізичних чи інформаційно-духовних засад знищить людську цивілізацію як невдалий проект, створить нові форми розумної матерії, яка забезпечить новий інформативний розвиток матеріального і духовного.

Приємно відзначити, що автор, розглядаючи складні питання, подає власні, прості і зрозумілі думки, на основі яких у студентів буде формуватися активна життєва позиція щодо майбутнього людства, свого народу, його місця у світовій історії, а загалом здоровий патріотизм і що важливо - професіоналізм у розбудові незалежної Української держави.

Без перебільшення можна стверджувати, що це перший підручник у якому виважено, без політичної зашореності, з позицій сучасної науки розглядаються питання буття людини та її культури, критично оцінюються модні сучасні концепції світового розвитку щодо нового інформаційного суспільства, розглядаються імовірні варіанти розвитку людських спільнот в майбутньому, подаються оригінальні, в контексті інформаційного розвитку людської спільноти, визначання об'єкту та предмету культурології тощо.

Зрозуміло, що ряд запропонованих, незвичних нових положень є дискусійними, вимагають широкого наукового обговорення, наводять на роздуми про започаткований процес формування нового світобачення, нової наукової парадигми, яка зможе об'єднати сучасні досягнення природничих і гуманітарних наук, коли (як зазначає автор) ми зрозуміємо, що «фізика природи» є невіддільною від «фізики духовного». Можна стверджувати, що за рівнем аналізу соціально-культурних явищ, науковою аргументацією висновків, новизною розгляду культурологічних проблем, даний підручник претендує на оригінальний авторський підручник – монографію з актуальної в XXI ст. культурологічної проблематики. Запропонований автором аналіз сучасних проблем заслуговує на увагу.

Директор Інституту народознавства НАН
України, академік НАН України, доктор
історичних наук, професор С.П. Павлюк